

SAHİBKARLIĞIN VƏ BAZAR İQTİSADİYYATININ İNKİŞAFINA YARDIM FONDU

Layihə:
NEFT GƏLİRLƏRİ: AZƏRBAYCANIN ÜZLƏŞƏ BİLƏCƏYİ PROBLEMLƏR

MƏLUMAT BÜLLETENİ

№6, 2007

NEFT GƏLİRLƏRİ VƏ RƏQABƏTƏDAVAMLILIQ

İÇİNDƏKİLƏR:

<i>Ələkbər Məmmədov</i> Özəl sektorun rəqabətədavamlılığı	3
<i>İlqar Əsədov</i> Neft gəlirlərinin kənd təsərrüfatı subyektlərinin rəqabətədavamlılığına təsiri	6
<i>Zöhrab İsmayılov</i> Neft gəlirləri və dövlət investisiya xərcləri	13
<i>Mixail Qelvanovski</i> Rəqabətəqabillik: bu günün əsas məsələsidir	20

2007-ci il iyunun 18-də “NEFT GƏLİRLƏRİ: AZƏRBAYCANIN ÜZLƏŞƏ BİLƏCƏYİ PROBLEMLƏR” layihəsi üzrə növbəti dəyirmi masa keçirilmişdir. Dəyirmi masanın mövzusu belə olmuşdur: “Neft gəlirləri və rəqabətədavamlılıq”. Dəyirmi masada məruzələrlə Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyasının prezidenti Ələkbər Məmmədov, həmin qurumun departamenti rəhbəri

İlqar Əsədov və Azad İqtisadiyyata Yardım Mərkəzinin rəhbəri Zöhrab İsmayılov çıxış etmişlər.

Dəyirmi masada iştirak etmişlər: Ələkbər Məmmədov (Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyası); Sabit Bağirov (Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu); Zöhrab İsmayılov (Milli Büdcə Qrupu); İlqar Əsədov (Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyası); Müşviq Bayramov (Dövlət Neft Fondu); Süheyra Seyidova (Avrasiya Fondu); Rumadə Zeynalova ("AİS beton" EİM); Etibar Fərziyev ("İnar" şirkəti); Anar Bayramov ("Biznes dünyası"); Asif Əliyev (SPACE TV); Kazım Babayev (Azersun Holding); Fəxrəddin İbrahimov ("Texmaşservis" mühəndislik qrupu); Eyub Hüseynov (Azad istehlakçılar Birliyi); Eldar Qocayev (Azərbaycan Marketing Cəmiyyəti); Tapdıq Piriyeu ("Gənclik" MMC); Vüqar Əliyev ("NAN" MMC); Əhməd Aşurov (Avanqard İnşaat MTK); Nəbat Qəniyeva («Xəzər-B» şirkəti); Samir Nəsirov ("Aynur-Sevis" Ltd); Mikayıl Babayev ("İnşaat-Sevis" Ltd); Ruslan Atakişiyev (Qlobal İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzi); Elçin Abbasov (Qlobal İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzi); Pənah İsmayılov (Qlobal İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzi); Solmaz Şirəliyeva (Kerid); Mətanət Nəsimova ("Новости-Азербайджан" Beynəlxalq İnformasoya Agentliyi); Vüqar Ağayev (AzərTAC); Rafiq Əliyev ("Say" qəzeti); Aydın Nizamov (MSŞA Koalisiyası); Anar Əsədov ("Yeni iqtisadiyyat" jurnalı); İradə Eyvazova (İqtisadi və Siyasi Araşdırmalar Mərkəzi); Ələvsət Bayramov (Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu); Rauf Əliyev (Novosti - Azerbaijan).

Neft gəlirlərinin Azərbaycanın özəl sektorunun rəqabətə davamlılığına təsiri aspektləri

Ələkbər Məmmədov,

Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyasının prezidenti

Məruzənin tezisləri:

1. Müasir dövrdə qloballaşma prosesləri.
2. Azərbaycanın neft strategiyası. Azərbaycanın neft sektorunun inkişafı tendensiyası.

Bu sahədə gözlənilən inkişaf və risk aspektləri:

- neft hasilatının yüksək templəri;
- ÜDM-in yüksək artımı;
- büdcə gəlirlərinin artımı;
- büdcə xərclərinin artımı;
- xarici investisiyaların kəskin azalması;
- neft sektorunda məşğul olanların sayının azalması;
- manatın möhkəmlənməsi;
- iqtisadiyyatın real sektorunda rəqabətə davamlılığın aşağı düşməsi;
- islahatların ləngiməsi;
- dövlət xərclərinin artması;
- sosial sahədə xərclərin artması.

Azərbaycanın dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyası. Dünya Ticarət Təşkilatına üzv olması prosesi

DTT-na üzv olma ərəfəsində Azərbaycanın sənaye sektorunda vəziyyət.

- 2006-cı ildə Azərbaycanda **17,7 mlrd.** manatlıq ÜDM istehsal edilmişdir.
- 2007-ci ilin dörd ayı ərzində **6 884,2 mln.** manatlıq ümumi daxili məhsul istehsal edilmişdir.

Bu, keçən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə **37,1%** və ya **1 827,8** mln. manat çoxdur.

Bu dövr ərzində:

- sənayedə 4 405,7 mln. manatlıq və yaxud ÜDM -in 64,0%-i qədər;
- kənd təsərrüfatı, ovçuluq və meşə təsərrüfatında 141,2 mln. manatlıq (2,1%);
- tikintidə 408,4 mln. manatlıq (5,9%);
- nəqliyyatda 342,1 mln. manatlıq (5,0%);
- rabitədə 107,4 mln. manatlıq (1,6%);
- topdan və pərakəndə ticarət, avtomobillərin, məişət məmulatlarının və s. əşyaların təmiri üzrə xidmətlər sahəsində 416,0 mln. manatlıq (6,0%);
- mehmanxana və restoranlarda xidmət sahəsində 43,8 mln. manatlıq (0,6%);
- sosial və digər xidmətlər sahəsində 520,7 mln. manatlıq (7,6%) əlavə dəyər istehsal olunmuşdur.

ÜDM-in 59,6%-i neft hasilatı sahəsində, 33,2%-i qeyri-neft bölməsində istehsal edilmişdir. 2006-cı ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə neft hasilatı sahəsində əlavə dəyər istehsalı 62,9%, qeyri-neft bölməsində isə 7,8% artmışdır.

Sənaye məhsulunun 71,5%-i mədənçıxarma bölməsində, 21,4%-i emal bölməsində, 7,1%-i elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi bölməsində istehsal olunmuşdur.

Neft gəlirlərinin investisiya kimi sənayenin qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldilməsi:

- infrastrukturun inkişaf etdirilməsi (elektrik enerjisi, qaz, su, irriqasiya və suvarma sistemləri, nəqliyyat və s.);
- telekommunikasiya sektorunun inkişaf etdirilməsi. İnformasiya texnologiyaları, kompüter texnikasının tətbiqi, İnternet xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi;
- ixracın həvəsləndirilməsində dövlət siyasəti. AZPROMO;
- müəssisələrin səmərəli idarə edilməsində dövlətin siyasəti və iştirakı. Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti;

- sahibkarlığın inkişafının stimullaşdırılması (resurs mərkəzləri, bizens inkubatorlar, texnoparklar və s.). ASK-nın bu sahədə fəaliyyəti;
- insan resurslarının inkişaf etdirilməsi:
 - o Biznes təhsili sisteminin inkişaf etdirilməsi;
 - o Peşə təhsili və peşə yönümünün dəyişdirilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi proqramları.
- sənayenin ixrac potensialının artırılması:
 - o innovasiya xarakterli layihələrin həyata keçirilməsi;
 - o keyfiyyətin idarə edilməsi sistemlərinin təbliği və tətbiqi.

2007-ci ilin dörd ayı ərzində Azərbaycan Respublikasının dünyanın 109 ölkəsi ilə ticarət əlaqələrinin ümumi dövriyyəsinin həcmi 2055,2 mln. ABŞ dolları olmuş, o cümlədən ixrac 919,1 mln., idxal 1136,1 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş və 217,0 dollarlıq mənfi saldo yaranmışdır.

2007-ci ilin dörd ayı ərzində xarici ölkələrə göndərilən məhsulların:

- 73,8%-ni mineral məhsullar, o cümlədən neft və neft məhsulları-72,8%;
- ərzaq məhsulları - 11,7%;
- quru, hava və su nəqliyyatı vasitələri - 4,8%;
- az qiymətli metallar və onlardan hazırlanmış məmulatlar - 4,2%;
- maşın və mexanizmlər, elektrotexnika avadanlığı - 1,6%;
- kimya sənayesi məhsulları - 1,5%;
- toxuculuq materialları və məmulatları - 1,5%;
- plastik kütlə, kauçuk, rezin və onlardan olan məmulatlar - 0,4%;
- digər mallar - 0,5% təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyası departamentinin rəhbəri İlqar Əsədovun təqdimatı¹

**Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar
(İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyası**

**«Neft gəlirlərinin Azərbaycanın özəl
sektorunun rəqabətədavamlığına təsiri
amilləri»**

SEMINARI

BAKI, 18 iyun 2007 il

Neft gəlirlərinin Azərbaycanın sənaye sektorunun rəqabətədavamlığına təsiri amilləri

Məhsulun rəqabətədavamlığı – onun inkişaf etmiş rəqabətli bazarda müvəffəqiyyətli satışının həlledici amilidir. Bu çoxfaktorlu bir anlayış olaraq məhsulun bazar şəraitinə uyğun olmasını, istehlakçıların konkret olaraq, nəinki keyfiyyət, texniki, iqtisadi, estetik tələblərinə cavab verməsini, həmçinin satışın digər şərtlərini (satış kanallarını, xidmətin səviyyəsini, reklam və s.) ifadə edir.

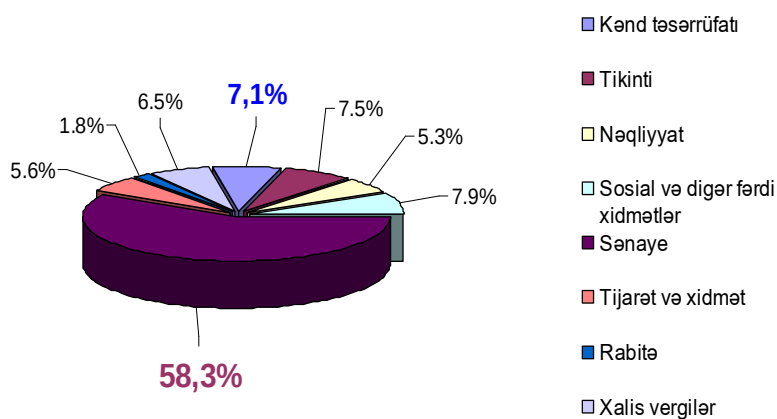
Rəqabətədavamlıq və keyfiyyət - ölkənin, hər bir istehsalçının məhsul və xidmətləri yaratmaq, istehsal etmək və satmaq imkanlarının məcmu ifadəsidir.

¹ Bu təqdimat Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondunun 18 iyun 2007-ci il tarixili dəyirmi masasında edilmişdir.

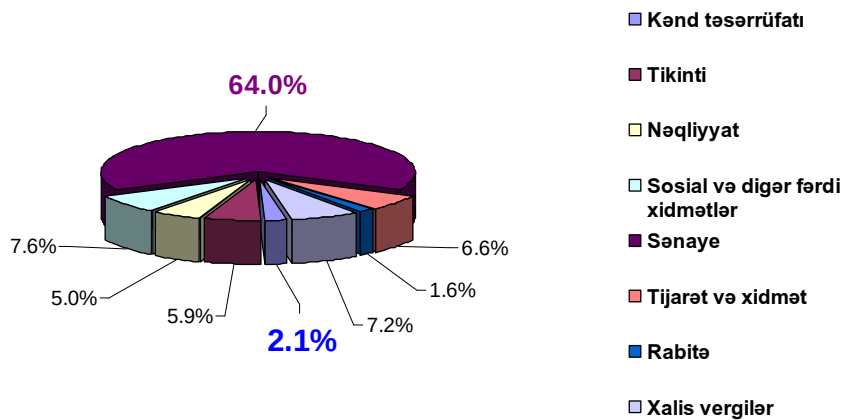
Rəqabətədavamlığı təyin edən əsas amillər:

- ✓ İqtisadiyyatın beynəlmilləşməsi və açıq olması
- ✓ Ölkə iqtisadiyyatının səviyyəsi
- ✓ Hökumətin siyasəti və iqtisadiyyatda iştirakı (hüquqi baza və tənzimləmə mexanizmləri, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının vəziyyəti)
- ✓ Maliyyə institutları və vəsaitləri (onların həcmi və "şəffaflığı")
- ✓ Fiziki infrastruktur, o cümlədən ətraf mühit və enerji resursları
- ✓ Dövlət idarəetməsinin kompetentliyi
- ✓ Elmi-texnoloji potensial
- ✓ İnsan resursları, o cümlədən əmək vərdisləri və təhsilin əlyətərliyi
- ✓ Məşğulluq
- ✓ İş vaxtı
- ✓ Sosial təminat və sosial təminat sisteminin vəziyyəti
- ✓ İmkanların bərabərliyi
- ✓ Həyat səviyyəsi və əməyə münasibət.

2006-cı ildə ÜDM strukturu

2007 il 1-ci rübündə ÜDM strukturu

ÜDM-in 59,6%-i neft hasilatı sahəsində, 33,2% qeyri-neft bölməsində istehsal edilmişdir. 2006-cı ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə neft hasilatı sahəsində əlavə dəyər istehsalı 62,9%, qeyri-neft bölməsində isə 7,8% artmışdır.

Sənaye məhsulunun 71,5% mədənçıxarma bölməsində, 21,4% emal bölməsində, 7,1% elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi bölməsində istehsal olunmuşdur.

2007-ci ilin dörd ayı ərzində Azərbaycan Respublikasının dünyanın 109 ölkəsi ilə ticarət əlaqələrinin ümumi dövriyyəsi 2055,2 mln. ABŞ dolları,

o cümlədən,

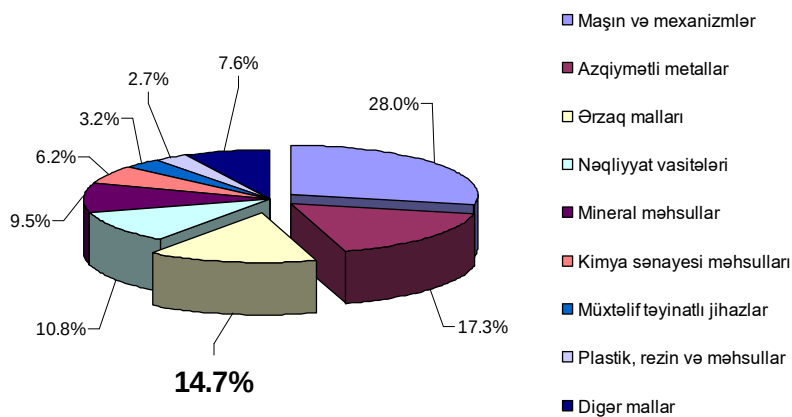
- ixrac - 919,1 mln. ABŞ dolları,
- idxal -1136,1 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş və
- 217,0 mln. ABŞ dollarlıq mənfi saldo yaranmışdır.

2007-ci ilin dörd ayı ərzində xarici ölkələrə göndərilən məhsulların 73,8%-ni mineral məhsullar,

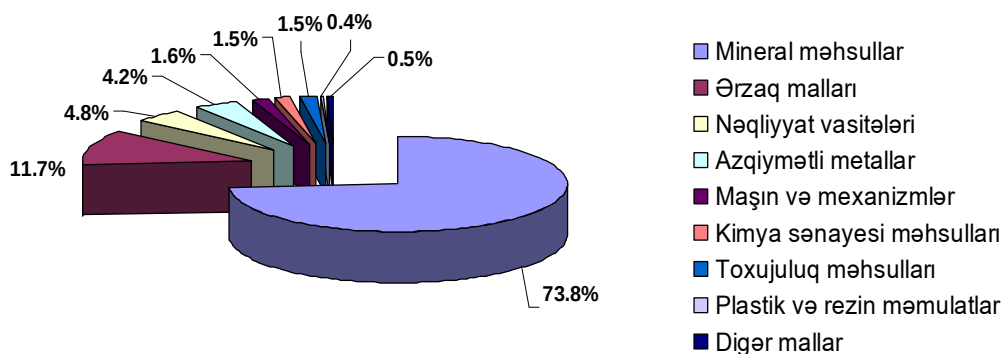
o cümlədən

- neft və neft məhsulları-72,8%,
- ərzaq məhsulları - 11,7%
- quru, hava və su nəqliyyatı vasitələri – 4,8%
- az qiymətli metallar və onlardan hazırlanmış məmulatlar - 4,2%
- maşın və mexanizmlər, elektrotexnika avadanlığı – 1,6%
- kimya sənayesi məhsulları – 1,5%
- toxuculuq materialları və məmulatları – 1,5%
- plastik kütlə, kauçuk, rezin və onlardan olan məmulatlar - 0,4%
- digər mallar – 0,5% təşkil etmişdir.

2007-ci ilin 1-ci rübündə Azərbaycana idxalın
strukturunu

2007-ci ilin 1-ci rübündə Azərbaycandan ixracın strukturu

Neft gəlirlərinin investisiya kimi sənayenin qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldilməsi:

- İnfrastrukturun inkişaf etdirilməsi (elektrik enerjisi, qaz, su, irriqasiya və suvarma sistemləri, nəqliyyat və s.)
- İnformasiya texnologiyalarının, kompüter texnikasının tətbiqi, telekommunikasiya sahəsinin, İnternetin inkişaf etdirilməsi
- Müəssisələrin səmərəli idarə edilməsində və əlverişli biznes mühitinin yaradılması
- Sahibkarlığın inkişafının stimullaşdırılması (resurs mərkəzləri, biznes inkubatorlar, texnoparklar və s.)
- Maliyyə resurslarının artırılması
- İnsan resurslarının inkişaf etdirilməsi:
 - ✓ biznes təhsili sisteminin inkişaf etdirilməsi
 - ✓ peşə təhsili və peşə yönümünün dəyişdirilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi proqramları
- Sənayenin ixrac potensialının artırılması
 - ✓ innovasiya xarakterli layihələrin həyata keçirilməsi
 - ✓ keyfiyyətin idarə edilməsi sistemlərinin təbliği və tətbiqi

Azərbaycanın dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyası. Dünya Ticarət Təşkilatına üzv olması prosesi

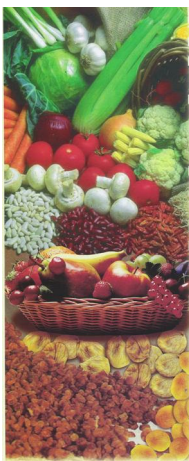
DTT-na üzv olma ərəfəsində Azərbaycanın sənaye sektorunda vəziyyət:

2006-cı ildə Azərbaycanda 17,7 mlrd. manatlıq ÜDM istehsal edilmişdir.
2007-ci ilin dörd ayı ərzində 6 884,2 mln. manatlıq ÜDM istehsal edilmişdir.
Bu keçən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 37,1% və ya 1 827,8 mln. manat çoxdur.

Bu dövr ərzində:

- sənayedə 4 405,7 mln. manatlıq və yaxud ÜDM-in 64,0% qədər,
- kənd təsərrüfatı, ovçuluq və meşə təsərrüfatında 141,2 mln. manatlıq (2,1%),
- tikintidə 408,4 mln. manatlıq (5,9%),
- nəqliyyatda 342,1 mln. manatlıq (5,0%),
- rabitədə 107,4 mln. manatlıq (1,6%),
- topdan və pərakəndə ticarət, avtomobillərin, məişət məmulatlarının və s. əşyaların təmiri üzrə xidmətlər sahəsində 416,0 mln. manatlıq (6,0%),
- mehmanxana və restoranlarda xidmət sahəsində 43,8 mln. manatlıq (0,6%),
- sosial və digər xidmətlər sahəsində 520,7 mln. manatlıq (7,6%) əlavə dəyər istehsal olunmuşdur.

Neft gəlirlərinin investisiya kimi kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafına yönəldilməsi istiqamətləri:

■ **Aqroservis şəbəkəsinin yaradılması:**

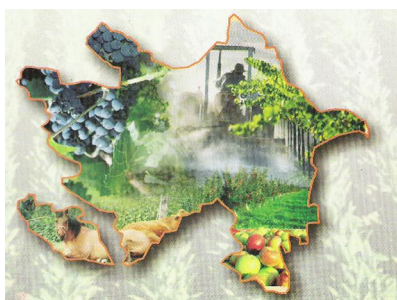
- Kənd təsərrüfatı texnikası və alətləri ilə təminat
- Tədarük şirkətləri
- Saxlama anbarları
- Emal müəssisələri
- Satış şəbəkəsi və ixrac imkanları

■ **Maliyyə vəsaitlərinin diversifikasiyası, həcmnin artırılması və əlyətərliyi**

■ **Kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün konsaltinq xidmətləri şəbəkəsinin yaradılması, yeni texnologiyaların gətirilməsi və tətbiq edilməsi**

Neft gəlirlərinin investisiya kimi kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafına yönəldilməsi istiqamətləri:

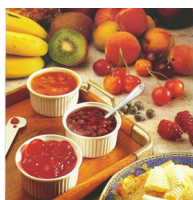
İxrac potensialı, ənənəvi kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişaf etdirilməsi:

- ✿ Çayçılıq
- ✿ Gülçülük
- ✿ Barama
- ✿ Tütün
- ✿ Sitrus meyvələri
- ✿ Meyvə və tərəvəz
- ✿ Digər

✿ Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı

Neft gəlirlərinin investisiya kimi kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafına yönəldilməsi istiqamətləri:

- Kənd təsərrüfatı sahəsində innovasiya xarakterli layihələrin həyata keçirilməsi
- Keyfiyyətin idarə edilməsi sistemlərinin, qida təhlükəsizliyi sistemlərinin tətbiq edilməsi
- İnsan resurslarının inkişaf etdirilməsi
- Biznes təhsili səviyyəsinin artırılması
- Peşə təhsili və peşə yönümünün dəyişdirilməsi sisteminin inkişaf etdirilməsi

Dövlət investisiya xərcləri – büdcə içində bağlı sandıq

Zöhrab İsmayılov,
Azad İqtisadiyyata Yardım Mərkəzi

2005-ci ildən başlayaraq Azərbaycanın neft gəlirlərinin artması dövlət büdcəsinin strukturunda ciddi dəyişikliklərə səbəb olmaqdadır. Bu dəyişiklik, bir tərəfdən, gəlirlərin strukturunda neft sektorundan birbaşa daxilolmaların, başqa tərəfdən isə xərclərin strukturunda tikintiyə ayrılmış vəsaitlərin həcmnin kəskin artmasında özünü göstərməkdədir. 2007-ci ilin dövlət büdcəsinə may ayının sonunda edilmiş dəyişikliklərə görə, investisiya qoyuluşlarına yönəldiləcək vəsait 1916,9 mln. həcmində proqnozlaşdırılır ki, bu da ümumi büdcə xərclərinin 30,4 %-ni təşkil edir. Əsasını tikinti və dövlət obyektlərinin təmirini nəzərdə tutan bu xərclərin ilbəil iri templə artması ölkənin büdcə prioritetlərinin sosial sahədən tikinti sahəsinə yönəldiyinin təzahürü sayıla bilər.

Son illərdə Azərbaycanda tikintinin ən gəlirli biznes sahəsinə çevrildiyi bir zamanda hökumətin də büdcə xərclərinin 30,4 %-ni tikinti üçün ayırması konkret siyasət sənədləri ilə müşayiət olunmasa da, prioritetlərin dəyişməsi reallıqdır. Artıq o da reallıqdır ki, ölkənin qanunverici orqanında əyləşən insanlar, dövlət əsaslı investisiya xərclərinin strukturunu tələb etmədən ümumi rəqəmi təsdiqləyir və bunun “ölkə üçün nəsə faydalı bir şey” olduğunu nümayiş etdirir. Bu xərclərin proqnozu Milli Məclisdə struktursuz təsdiqləndiyi kimi, icrası da ümumi rəqəmlər olaraq təsdiqlənir. Belə olan halda ictimaiyyət və sırası vətəndaşlar bir yana qalsın, ali qanunvericilik orqanı da büdcənin əhəmiyyətli hissəsini təşkil edən xərc maddəsinin necə, hansı layihələr üzrə, hansı məbləğdə və hansı keyfiyyətdə xərcləndiyinə göz yummuş olur. Məlum olan yalnız ümumi rəqəmlərdir və onlar da şişdikcə fəxr duyanlar da tapılır ki, ölkəmiz inkişaf edir.

2005-2007-ci illərdə dövlət büdcəsindən ayrılmış investisiya xərclərinin həcmi və dinamikası

Göstəricilər	2005 (icra)	2006 (icra)	2007 (proqnoz)
Dövlət əsaslı investisiya xərcləri (mln. manat)	159,9	879,6	1916,9
Əvvəlki ilə nisbətən artım sürəti (%-lə)	50,0	45,1	117,9
Yekun büdcə xərclərində payı (%-lə)	7,5	23,2	30,4

2007-ci ilin dövlət büdcəsi təsdiqlənərkən, dövlət investisiya xərcləri 1546,5 mln. manat həcmində proqnozlaşdırılmışdı. Bu nəhəng xərc maddəsi 2007-ci ilin birinci rübündə kəsirlə icra olunsada, may ayının sonunda büdcə proqnozuna edilmiş dəyişikliklər nəticəsində 370,4 mln. manat artırılaraq 1916,9 mln. manata çatdırıldı. Belə görünür ki, kəsirlə icra olunmasına baxmayaraq, tikinti işlərinin hökumət üçün cəlbədiciyi artmaqdadır.

Bəs, Milli Məclisin təsdiqindən sükutla keçən bu nəhəng rəqəmlərin altında nə yatır? Bu suala cavab axtararkən məlum olur ki, büdcənin “dövlət əsaslı investisiya qoyuluşu” adlanan xərc maddəsi əslində ölkə büdcəsinin içində bir büdcədir və onun təşkilati strukturu ölkənin əksər nazirliklərini, dövlət və hökumət qurumlarını, dövlət şirkətlərini və yerli icra hakimiyyətlərini əhatə edir. Nazirlər Kabinetinin bu ilin fevralında təsdiqlədiyi Dövlət İnvestisiya Proqramına daxil olan layihələrin əksəriyyəti sosial infrastrukturun yenidən qurulması və dövlət obyektlərinin təmiri işlərini nəzərdə tutur. Bu vəsaitlərin 349,9 mln. manatı (18,25%) nəqliyyata, 137,5 mln. manatı (7,17%) su ehtiyatları və irriqasiya sahəsinə, 106,8 mln. manatı (5,57%) energetikaya, 64,6 mln. manatı (3,37%) mədəniyyət və turizmə yönəldiləcək. Eyni zamanda hökumət bu il gənclər və idman sahəsinə 67,4 mln. manat, təhsilə 91,1 mln. manat, səhiyyəyə isə 58,8 mln. manat sərf etməyi planlaşdırır. 2007-ci ildə ali hakimiyyət orqanlarının inzibati binalarının təmirinə 58,6 mln. manat, hüquq-mühafizə orqanları obyektlərinin təmiri və yenidən qurulması və nəqliyyat vasitələrinin alınmasına isə 195,5 mln. manat vəsait xərcləncək. Qeyri-neft sektorunun inkişafı baxımından əhəmiyyətli olan sahibkarlıq və kənd təsərrüfatı sahəsinə “investisiya büdcəsi”ndən ayrılacaq vəsaitin həcmi isə 123,8 mln. manat təşkil edir. Qeyd edək ki, bu vəsaitin 74 mln.manatı Sahibkarlığa Yardım Milli Fonduna, 9,4 mln.manatı isə Kənd Təsərrüfatı Kreditləri üzrə Dövlət Agentliyinə ayrılıb, bu, başqa sözlə desək, sahibkarlıq və fermer təsərrüfatları üçün nəzərdə tutulmuş kreditlərdir. Bundan başqa, “Aqrolizing” SC-yə də 37,5 mln. manat vəsait ayrılıb ki, bu da lizinq əsasında fermerlərə veriləcək kənd təsərrüfatı texnikasının alınmasına sərf ediləcək.

2007-cil ildə dövlət büdcəsindən ayrılmış dövlət əsaslı investisiya xərclərinin sahələr üzrə strukturu

№	Dövlət əsaslı investisiya xərclərinin sahələr üzrə strukturu	Yekun məbləğ (min manat)	Xüsusi çəkisi
1	İqtisadi islahatlar	2 748	0.14
2	Nəqliyyat	349 895	18.25
3	Rabitə	3 185	0.17
4	Su ehtiyatları və irriqasiya	137 533	7.17
5	Energetika	106 838	5.57
6	Elektrik enerjisi, qaz və istilik təchizatı	72 953	3.81
7	Ekologiya	2 413	0.13
8	Mədəniyyət və turizm	64 648	3.37
9	İdman	67 464	3.52
10	Hüquq-mühafizə sistemi	195 541	10.20
11	Sahibkarlıq və kənd təsərrüfatı	123 848	6.46
12	Elm	2 041	0.11
13	Təhsil	91 195	4.76
14	Səhiyyə	58 890	3.07
15	Sosial təminat	25 125	1.31
16	Ali hakimiyyət orqanları inzibati binalarının təmiri	58 563	3.06
17	Sair layihələr	183 643	9.58
18	<i>Strukturu bəlli olmayan vəsaitlər*</i>	370 400	19.32
	Cəmi	1,916,923	100.00

* Büdcə layihəsinə dəyişikliklərdən sonra dövlət əsaslı investisiya xərclərinə edilən əlavələr üzrə layihələr Nazirlər Kabinetində hələ təsdiqlənməyib

İnvestisiya büdcəsində ən böyük paya (18,25%) malik olan nəqliyyat sektoruna ayrılmış vəsaitlərin əhəmiyyətli hissəsi yolların yenidən qurulması layihələrinə (263,7 mln. manat), qalan hissəsi isə Bakı Metropoliteninin layihələrinə (44,7 mln. manat), Zaqatala və Lənkaran hava limanlarının yenidən qurulmasına (25 mln. manat), Dəmiryolu İdarəsinin layihələrinə (15,4 mln. manat) və Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi İdarəsinin su nəqliyyatı vasitələri və avadanlıqlar alması üçün (1 mln.manat) ayrılıb. Dövlət əsaslı investisiya xərclərinin strukturunda pay etibarilə ikinci sırada gələn sahə (10,2%) hüquq-mühafizə orqanları inzibati binaları və obyektlərinin təmiri və nəqliyyat vasitələrinin alınmasını nəzərdə tutan layihələrdir. Bu vəsaitlərin 65 mln.manatı Fövqəladə Hallar Nazirliyinin, 32 mln.manatı Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin, 25,2 mln.manatı Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin, 22 mln.manatı Dövlət Sərhəd Xidmətinin, 15,9 mln.manatı Ədliyyə Nazirliyinin, 14 mln.manatı Ali Məhkəmənin, 10,8 mln.manatı Baş Dövlət Mühafizə Xidmətinin, 7 mln.manatı Daxili İşlər Nazirliyinin, 2 mln.manatı Baş Prokurorluğun, 1,5 mln. manatı isə Müdafiə Nazirliyinin payına düşür. Fövqəladə Hallar Nazirliyinə ayrılmış vəsaitin 40

mln.manatı obyektlərin yenidən qurulması və təmirinə, 20 mln.manatı nəqliyyat vasitələrinin alınmasına, 5 mln.manatı isə təbii fəlakətlərin qarşısının alınmasına və zərərçəkənlərə təzminatların verilməsinə sərf olunacaq. Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Dövlət Sərhəd Xidməti, Baş Dövlət Mühafizə Xidməti və Daxili İşlər Nazirliyinə ayrılmış vəsaitlərin hamısı, Müdafiə Sənayesi Nazirliyinə ayrılmış vəsaitin isə 99%-i obyektlərin tikintisi, yenidən qurulması və təmiri üçün nəzərdə tutulur. Baş Prokurorluğa ayrılmış vəsait isə əsas binanın və Antikorrupsiya Agentliyi ofisinin təmirinə xərclənəcək. Ali Məhkəmə üçün nəzərdə tutulmuş vəsait isə yeni inzibati binanın tikilməsinə xərclənəcək.

2007-ci il büdcəsindən su ehtiyatları və irriqasiya sahəsinə ayrılmış investisiyalar “investisiya büdcəsi”nin 8,9%-ni təşkil edir. Ümumilikdə götürdükdə bu sahəni 2006-2007-ci illərdə hökumətin prioritetlərindən biri hesab etmək olar. Qeyd edək ki, dövlət büdcəsi ilə yanaşı ARDNF-dan da bu sahəyə xeyli vəsait ayrılıb. 2006-cı ildə bu sahəyə ARDNF-nun xətti ilə 119,7 mln.manat vəsait sərf edilib. ARDNF-nun 2007-ci il büdcəsindən su ehtiyatları və irriqasiya sektoruna 260,52 mln.manat vəsait ayrılıb ki, bu da fondun ümumi xərclərinin 26,7%-ni təşkil edir. Büdcədən bu sahəyə ayrılmış investisiyaların 65,8 mln.manatı “Azərsu” SC-nin, 71,7 mln.manatı isə “Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” ASC-nin layihələrinə sərf ediləcək.

İnvestisiya büdcəsindən “Azərenerji” SC-yə ayrılmış vəsaitlər modul stansiyalarının tikintisinə və xarici tərəfdaşlarla birgə həyata keçirilən energetika layihələrində Azərbaycan tərəfinin payının ödənməsinə yönəldiləcək. Elektrik enerjisi, qaz və istilik təchizatına ayrılmış vəsaitlər isə sayğaclaşmaya və Bakı şəhərində istilik qazanxanalarının yenidən qurulmasına sərf olunacaq.

Büdcədən təhsil sahəsinə ayrılmış investisiyaların əksər hissəsi “kütləvi məktəbtikmə kampaniyası”na (85,3 mln.manat) və qalanı isə Bakıdakı 6 dövlət ali məktəbi üçün yeni tədris korpuslarının tikintisi və mövcud korpusların təmirinə xərclənəcək. “İnvestisiya büdcəsi”ndən səhiyyə və idman sahəsinə ayrılmış vəsaitlərin miqyası göstərir ki, bu ildən başlayaraq ölkədə tibb ocaqlarının və idman komplekslərinin tikintisi də kampaniya xarakteri alacaq. Eyni zamanda bölgələrdə müharibə əlilləri və şəhid ailələri üçün yaşayış evlərinin tikintisi də artacaq. Sonuncu məqsəd üçün 25.1 mln. vəsait ayrılıb.

Bu il dövlət əsaslı investisiya xərclərindən Prezident Aparatına, Nazirlər Kabinetinə və Milli Məclisə də pay düşüb, yəni ki, “investisiya büdcəsi”ndən Prezident Aparatının

təmirinə 40.9 mln.manat, Nazirlər Kabinetinin təmirinə isə 6.1 mln.manat ayrılıb. Belə görünür ki, parlament binasının 2006-cı ildə başlamış təmiri bu il də davam edəcək. Bu məqsəd üçün də 11,5 mln.manat ayrılıb.

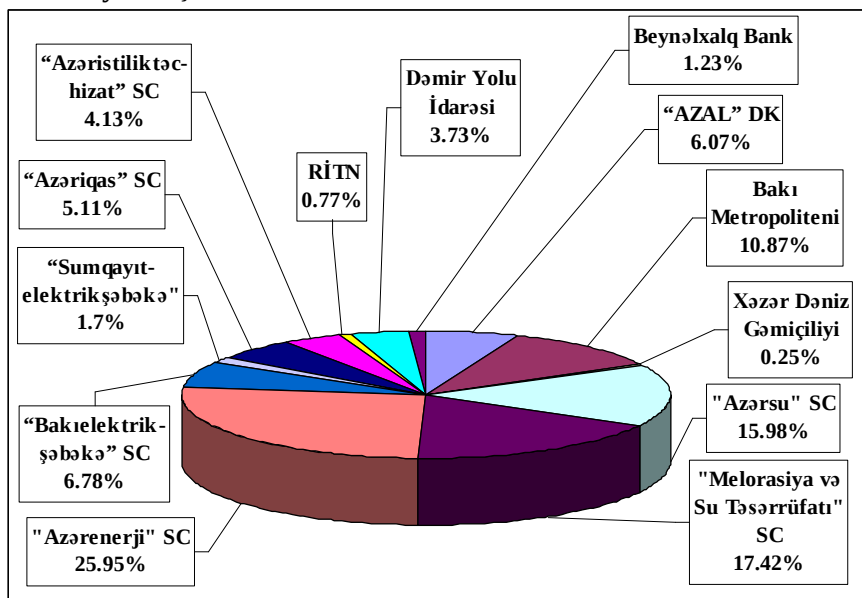
Neft gəlirlərinin artması bu il mədəniyyət obyektlərinin də “üzünü güldürəcək”. Bu sahə turizmlə birgə büdcədən 64,6 mln.manat investisiya alacaq. Bu vəsaitlər bir sıra tarixi adidələrin və mədəniyyət ocaqlarının təmirinə və turizmin inkişafına sərf ediləcək.

“İnvestisiya büdcəsi” nəhəng olduğu kimi, çoxlu sayda xüsusi maraq doğuran layihələr və faktlarla da doludur. Fövqəladə Hallar Nazirliyinə və başqa hərbiləşmiş qurumlara ayrılmış vəsaitlərin böyük hissəsinin “obyektlərin tikintisi və təmiri” adı ilə ifadə olunması Bakı şəhərində 12 mln.manat sərf edərək “yeni tipli” fəvvarələr tikintisinin planlaşdırılmasının maraq doğurduğu qədər təbəssüm doğurur. Eyni zamanda “fövqəladə halların qarşısının alınması və zərərçəkənlərə təminatın verilməsi üçün” 5 mln.manatın nəzərdə tutulduğu halda, bunun reallaşdırılması üçün nazirliyə əlavə 60 mln.manatın (təmir və nəqliyyat vasitələrinin alınması üçün) ayrılması ayrıca suallar doğurur. Belə çıxır ki, nazirlik 5 mln.manat maliyyəti olan işi reallaşdırmaq üçün 60 mln.manatlıq “komfort yaradacaq”. İnvestisiya anlayışına elmi cəhətdən yanaşsaq isə, bahalı fəvvarələrin Bakı şəhərinə hansı maddi və sosial fayda gətirəcəyinin izahatını yəqin ki, layihə müəllifləri də verə bilməzlər. Yalnız ona ümid etmək olar ki, bahalı fəvvarələr sakinlərdə “qürur hissi” doğuracaq və ya “Səadət” sarayının 10 mln. manatlıq təmirindən sonra Azərbaycanda nigahların ömrü uzanacaq.

“İnvestisiya büdcəsi”nin başqa bir maraqlı tərəfi də dövlət şirkətlərinin “əlavə dotasiya”larla təmin edilməsidir. 2007-ci ildə büdcə investisiyalarının 27%-i və ya 411,7 mln. manatı dövlət şirkətlərinə ayrılıb. Büdcəyə edilmiş dəyişikliklər nəticəsində bu məbləğin daha da artacağı gözlənilir. Aralarında iri vergiödəyiciləri də olan bu şirkətlər öz sahələrinin inhisarçılarıdır və özünümaliyyələşdirmə prinsipi ilə işləyirlər. Bununla belə, bu müəssisələr vergi öhdəliklərini aşağı səviyyədə yerinə yetirirlər. Hökumət isə bu şirkətlərdə hansısa prinsipial struktur dəyişiklikləri belə, planlaşdırmır. Bu şirkətlər, sovet dövründə olduğu kimi, eyni zamanda nisbətən nəzarətsiz bir şəraitdə fəaliyyət göstərməkdədir. Üstəlik, dövlət büdcəsindən enerji sektoruna daxil olan şirkətlərə dolayı subsidiyalar da verilir. Qeyd edək ki, dolayı subsidiyaların həcmi 2006-cı ildə 300 mln.manat təşkil edib, 2007-ci ildə isə 330 mln.manat həcmində planlaşdırılır.

“İnvestisiya büdcəsi”ndən konkret məqsəd göstərilmədən Beynəlxalq Banka 5,06 mln. vəsaitin ayrılması isə ümumiyyətlə anlaşılan deyil. Çünki bank sektorunda əhəmiyyətli nüfuza və çəkiyə malik olan Beynəlxalq Bankın aktivləri və mənfəəti ilbəlil artmaqdadır.

2007-ci il “İnvestisiya büdcəsi”ndən dövlət müəssisələrinə ayrılmış vəsaitlərin strukturu

İri vergi ödəyicilərinə gəldikdə isə, bu dövlət şirkətlərinin 2007-ci ilin “İnvestisiya büdcəsi”ndən 238,2 mln.manat vəsait alması gözlənilir. 2006-cı ildə ARDNŞ istisna olmaqla, qalan iri dövlət vergiödəyicilərinin dövlət büdcəsinə ödədiyi vergilərin cəmi isə 111,4 mln. manat təşkil edib. Başqa sözlə desək, bu şirkətlər Vergilər Nazirliyi tərəfindən hesablanmış vergilərin 17,05%-ni ödəyiblər və onların 2006-cı il üzrə vergi borcları 541,9 mln.manat təşkil edib.

İri vergi ödəyicilərinin vergi ödəmələri və “İnvestisiya büdcəsi”ndən aldıkları vəsaitlərin həcmi (min manat)

İri vergiödəyiciləri	Hesablanmış vergilər (2006)	Vergi ödəmələri (2006)	Ödəmə səviyyəsi (%-lə)	Vergi borcları (2006)	DƏİX üzrə ayrılan vəsait (2007)
"Azərenerji" SC	262 712	15 500	5.9	247 212	106 838
"Azərkimya" Dövlət Şirkəti	41 538	2 700	6.5	38 838	-
"Azərsu" SC	43 902	5 400	12.3	38 502	65 800
"AZAL" DK	101 105	18 300	18.1	82 805	25 000
Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi	8 065	1 500	18.6	6 565	1 043
"Azəriqaz" SC	109 804	28 000	25.5	81 804	21 053
Dövlət Dəmiryolu İdarəsi	57 333	21 500	37.5	35 833	15 350
RİTN	28 816	18 500	64.2	10 316	3 185
Cəmi	653 276	111 400	17.05	541 876	238 269

Beləliklə də, 2007-ci ildə büdcədən ayrılmış dövlət əsaslı investisiya xərclərinin strukturunu təhlil edərkən aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar.

Birincisi, 2007-ci ildə infrastruktur layihələrinə ayrılmış vəsaitlərin həcmi kəskin artıb və bunun əsas səbəblərindən biri layihələrin dəyərinin bahalaşdırılmasıdır.

İkincisi, “investisiya büdcəsi”nin əhəmiyyətli hissəsi (13,26%) ali dövlət hakimiyyəti və hüquq-mühafizə orqanları inzibati binaları və obyektlərinin təmirinə sərf olunacaq ki, bundan da maddi və ya sosial fayda gözləmək əbəsdir.

Üçüncüsü, iri vergi ödəyiciləri iri vergi borcları yaratsalar da, 2007-ci ildə büdcə investisiyalarının 12,4%-i bu müəssisələr tərəfindən iqtisadiyyata yönəldiləcək. Bu şirkətlərdə struktur islahatlarının aparılmaması, şəffaflığın və hesabatlılığın yetərinə olmaması həmin investisiyaların səmərəliliyini şübhə altına alır.

Dördüncüsü, təhsil, səhiyyə və idman sahəsində “tikinti bumu”nun məqsədi kifayət qədər aydın deyil və bu kampaniyalar səmərəlilik baxımından konkret proqramlara söykənmir.

Beşincisi, büdcə investisiyaları hesabına sahibkarlıqla yanaşı, aqrar sektora kreditlərin artırılması və lizinq əməliyyatlarının dəstəklənməsi qeyri-neft sektorunun inkişafına müəyyən stimül verir. Bununla belə bu vəsaitlərin düzgün ünvana çatmasında və bu sahədə şəffaflığın təmin edilməsində kifayət qədər problemlər mövcuddur.

RƏQABƏTƏQABİLLİK: BU GÜNÜN ƏSAS MƏSƏLƏSİDİR¹

Mixail Qelvanovski

«Rəqabətəqabillik» sözünün son vaxtlar ən yüksək səviyyədə tez-tez eşidilməsinə baxmayaraq, bu anlayışın özü, həm də rəqabətəqabilliyin təmini ilə bağlı problemlər ciddi dərk etmə tələb edir. Bunsuz nə işgüzar dairələr, nə dövlət idarəetmə orqanları ölkə və təsərrüfat subyektləri qarşısında duran məsələləri düzgün ifadə etməyi bacarmayacaq.

Çoxsimalı rəqabətəqabillik

Müxtəlif subyektlər rəqabət üstünlüklərinin daşıyıcısı ola bilər. Bu, məhsul növləri, müəssisələr və onların qrupları, nəhayət beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin müxtəlif sahələrində liderlik uğrunda mübarizə aparan dövlətlər və onların birlikləri (regional, siyasi, etnomədəni) ola bilər.

Malların rəqabətəqabilliyi

Bu, «aysberq»in ən sadə, aydın görünən və hamının müşahidə etməsi və hərtərəfli təhlil üçün açıq olan hissəsidir. Bu səviyyədə rəqabət mübarizəsi istehlakçının pulları uğrunda aparılır.

Malların rəqabətəqabilliyinin ifadə edilə biləcəyi xarakteristikaların nisbətən sadəliyi onları integrasiyalanmış göstəricilər (xüsusən də, qiymət və keyfiyyətin nisbət əmsalı) şəklinə gətirməyə və öz aralarında müqayisə etməyə imkan verir. Eyni zamanda da, malların rəqabətəqabilliyinin hətta nisbətən sadə qiymətləndirilməsinə baxmayaraq müasir «mal aləmi»nin mürəkkəbliyi və rəngarəngliyi bu qiymətləndirməyə müxtəlif yanaşmalar tələb edir. Kommersiya fəaliyyətinin hər bir sahəsində rəqabət üstünlüklərinin formalaşdırılması

¹ <http://www.bforum.ru/?rubr=5&issue=6&nid=58&action=show>
Biznes Forum №12/2004 – 1/2005: Biznesmenin arayış kitabçası

və dəstəklənməsinin öz şərtləri vardır, rəqabət mübarizəsinin nəticəsi isə bazar iştirakçılarının yaradıcı bacarığından asılıdır.

Müəssisələrin rəqabətəqabilliyi

Məhz müəssisələr və mal istehsalçılarının müxtəlif növlü birlikləri səviyyəsində malların rəqabət üstünlükləri yaranır və onların müəssisənin ümumi rəqabət potensialından doğan rəqabətəqabilliyi formalaşır.

Burada rəqabət mübarizəsinin məqsədi yalnız istehlakçının pulları deyil, həmçinin daha geniş tələbatların ödənilməsidir: şirkətin inkişafı üçün investisiya vəsaitlərinin davamlı axınının yaradılması; bazarda tutulmuş mövqelərin əldə saxlanılması və yeni bazarların mənimsənilməsi. Rəqabətəqabillik üç qrup göstərici ilə səciyyələnir.

Birincisi – şirkətin müəyyən ehtiyatlara malik olması. Bu, yalnız faydalı qazıntılar, yaxud uğurlu coğrafi mövqe və əlverişli iqlim şəraiti deyil, həmçinin həmin regionda yüksək ixtisaslı kadrlar və inkişaf etmiş infrastruktur, toplanmış əsas kapital və sairənin mövculuğudur.

İkinci qrup göstəricilər şirkətin «əməliyyat səmərəsi»ndən bəhs edir və o, aşağıdakı göstəricilərlə təsvir olunur:

- əsas fəaliyyət istiqamətlərinin rentabelliği və məhsulun əsas növlərinə düşən məsrəflərin səviyyəsi;
- milli və dünya bazarlarında əsas rəqiblərlə müqayisədə məhsulun elmtutumluluğu və texniki səviyyəsi;
- şirkət fəaliyyətinin diferensiasiya dərəcəsi və onda «müşayiətçi məhsullar»ın² mövcudluğu;
- şirkətlərin milli və dünya bazarlarında payları və müəyyən zaman ərzində onların davamlılıq dərəcəsi;
- sahə, yaxud dünya bazarı üzrə qiymətlərin dinamikaı ilə müqayisədə şirkət məhsullarının qiymət indeksləri;
- ixrac yönümü, yaxud idxal asılılığı dərəcəsi və bir sıra başqaları.

² «Əsas» məmulatla «bağlı olan» müşayiətedici məhsullar toplusu (məsələn, müxtəlif işlərin görülməsindən ötrü traktorlar üçün qoşqular və avadanlıqlar).

Qeyd etmək vacibdir ki, müasir şəraitdə əməliyyat səmərəsi yalnız müvəqqəti üstünlükləri təmin edə bilər. Bunun səbəbi beynəlxalq bazarlarda rəqabət strategiyası və rəqabət mübarizəsi sahəsində qabaqcıl mütəxəssis, Harvard Business School-un işgüzar idarəetmə kafedrasının professoru Maykl Porterin rəyinə görə istehsalın təşkilinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üzrə qabaqcıl metodların sürətlə yayılması, məsrəflərin azaldılması və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi, eləcə də şirkətlərin texnoloji və təşkilati cəhətdən bir-birinə yaxınlaşmasıdır.

Nəhayət, şirkətin rəqabət üstünlüklərinin formalaşmasının üçüncü mühüm istiqaməti, bu gün isə artıq hamısından üstün olan istiqamət şirkətin səmərəli inkişaf strategiyasının işlənilib hazırlanmasıdır. M.Porter şirkətin nadir fəaliyyət növlərinə əsaslanaraq bu cür strategiyayı formalaşdırmağı təklif edir. Rəqabət strategiyasını, onun fikrincə, bir sözlə ifadə etmək mümkündür: «oxşamamaq». Bu, elə fəaliyyət növlərinin düşünülmüş seçimini tələb edir ki, onlar yaradılan mal, xidmət və ya onların kombinasiyasının nadirliyini təmin etsin.

Strateji planlaşdırmaya xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Məşhur fransız yazıçısı Fransua de Laroşfuko qeyd edib ki, «xırdalıqlara həddən artıq aludə olanlar, adətən, əzəmətli işlərə qadir olmur». Şirkətin davranışının baş xətti kimi strategiya, praktiki olaraq həmişə, başlıca məsələnin həllinə yönəlmiş seçim və buna mane olanlardan imtina təklif edir. Bu zaman ekspertlərin rəyincə, şirkətin rəqabət strategiyasının formalaşdırılması üçün sistemlilik prinsipi ən yüksək prioritetə malikdir.

Qeyd edilməlidir ki, şirkətlərin bir-birinə oxşamamaq səyləri onların rəqabət mövqelərinin nisbi qiymətləndirilməsi üçün obyektiv əngəllər doğurur. Bu isə analitikləri ənənəvi müqayisələr aparmaqdan əlavə rəqiblərin strateji fikirlərinin öyrənilməsi yollarını axtarıb tapmağa vadar edir. Bu, heç də asan məsələ deyildir, çünki şirkətlər, xüsusilə də iri şirkətlər öz strateji planlarını yetərinə uzun müddətə, bəzən onilliklərə qururlar.

Milli iqtisadiyyatların rəqabətəqabilliyi

Milli iqtisadiyyatın səviyyəsi, əslində, müəssisələr, korporativ birliklər və sahələrin rəqabətəqabilliyinin formalaşması üçün bir təməldir.

Dövlətlərin rəqabətəqabilliyinin qiymətləndirilməsi probleminə yanaşmaların özü təkamül etmişdir, yəni ölkənin xarici iqtisadi fəaliyyətilə bağlı məsrəflər, qiymətlər və

istehsal amillərinin müqayisəsi yolu ilə məhz həmin iqtisadi fəaliyyətin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsindən, həmin amillər dairəsinin genişləndirilməsi vasitəsilə ölkənin təsərrüfat sistemini formalaşdıran ümumi institusional və sosial bazanın təhlili və uçotuna doğru təkamül etmişdir. Belə ki, 1985-ci ildə ölkənin uzunmüddətli rəqabətəqabilliyi problemlərinin öyrənilməsi üzrə ABŞ-da yaradılmış prezident komissiyasının hazırladığı məruzədə müəlliflər valyuta məzənnəsi, ticarət balansı və ixrac kvotası meyarlarına əsaslanan «dar yanaşma»lardan imtina etmiş və milli rəqabətəqabilliyin bu cür tərifini təklif etmişdilər: «Bu, eyni zamanda əhalinin gəlirlərini dəstəkləmək və artırmaqla bərabər ədalətli bazar şəraitində ölkənin dünya bazarının tələblərinə cavab verən mal və xidmətləri istehsal etmək bacarığıdır... rəqabətəqabillik səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsində mərkəzi rolu ölkənin insan və kapital ehtiyatlarının istifadə olunma dərəcəsi oynayır».

Ölkənin rəqabətəqabilliyinə bütövlükdə üç komponenti inteqrasiya edən göstərici kimi baxılır: qiymət, texnoloji və quruluş³. Amma bu kompleksdə əsas komponent – strateji komponent yoxdur. Amma bu amil bu gün hətta şirkət üçün də müəyyən edicidirsə, onda o, ölkə üçün gör nə qədər vacibdir!

Ölkənin strategiya problemini nəzərdən keçirən zaman biz özümüzə mütləq sual verməliyik ki, dövlətin rəqabət mübarizəsi hansı məqsədləri güdür? Birincisi, hər bir ölkə üçün çox əhəmiyyətlidir ki, onun malları həm daxili, həm də dünya bazarında satın alınsın (yəni, həm öz istehlakçıların, həm də özge istehlakçıların pulları uğrunda mübarizə gedir), ikincisi, ölkəyə investisiyalar daxil olmalıdır ki, bunların vasitəsilə müəssisələr öz potensialını modernləşdirsin.

Həmin məsələləri mal və şirkətlər səviyyəsində bazar subyektləri də həll edir. Bu səviyyənin özünə xas olan xüsusiyyəti nədən ibarətdir?

Aydındır ki, hər hansı dövlət rəhbərliyinin vəzifəsi milli şirkətlərin fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılmasıdır. Çünki belə sayılır ki, ölkənin rəqabətəqabilliyi onun müəssisələrinin, xüsusilə də xarici bazara çıxan müəssisələrinin rəqabət üstünlüklərinin hər hansı cəmindən ibarətdir. Eyni zamanda da ölkənin xüsusiyyətlərini və onun inkişaf

³ Ölkənin rəqabətəqabilliyinin qiymətləndirilməsi üzrə başqa nöqteyi-nəzər də mövcuddur və bu, elə M.Porter tərəfindən ifadə olunub və dünya təsərrüfat sisteminin hələ formalaşmaqda olan yeni quruluşunu əks etdirir. Porter hesab edir ki, artıq milli yox, «milli baza»ya malik transmilli şirkətlər (TMS) haqqında danışılan dövrdə baş verməkdə olan qloballaşma şəraitində TMS-lərin məskunlaşması üçün ən əlverişli şəraiti təqdim edən ölkə öz ərazisinə daha çox TMS cəlb etməklə daha çox rəqabətəqabil olur.

şərtlərini əks etdirən, ölkə üçün optimal olan istiqamətlərdə onun beynəlxalq ixtisaslaşmasını formalaşdıran rəqabət üstünlükləri yarandığı ümummilli mühiti tərbiyə, təhsil, ənənələr və etik həyat normaları, səmərəli yeniliklər üçün təməli təmin edən fundamental elm və s. yaradır. Həmin mühidə.

Amma təkcə onlar deyil. Bu, eləcə də həyatı təmin edən sistemlərdir – yəni davamlı və müntəzəm elektrik, istilik, su, nəqliyyat kommunikasiyaları və müəssisənin ritmik işi üçün zəruri olan digər vasitələrin təchizatı sistemləridir. Şirkətlər arasındakı rəqabət mübarizəsi həyatı təmin edən sistemlərin işində qeyri-müntəzəmlik təhlükəsi yaradırsa, bu, müəssisələrin işinin pozulmasına, son nəticədə isə onların rəqabətəqabillik səviyyəsinin enməsinə gətirib çıxara bilər. Ona görə də ölkənin təsərrüfat sisteminin texnoloji tələbatlarının təmin olunması məqsədilə dövlət səviyyəsində azad rəqabətlə tənzimləmə arasında balansın saxlanılması mexanizmləri işlənilib hazırlanmalıdır və bu cür balansın təmin olunması ölkənin rəqabət mövqelərinin qorunub saxlanılması sisteminin bir hissəsidir⁴.

Sənayenin inkişafı sahəsindəki strateji proqramlar və dövlət qurumlarının işi – düzgün strateji xəttin seçilməsi və onun həyata keçirilməsi də buraya aiddir. Məhz strategiya ölkə üçün başlıca olan yalnız rəqiblərə necə müqavimət göstərmək yox, ilk növbədə nəyə görə müqavimət göstərmək məsələsini həll edir. Vasitələrin seçimi və tətbiq olunan üsulların səmərəliliyi qlobal rəqabət mübarizəsində ölkənin nəyi qazanmaq istəyindən çox asılıdır. Amma elə məhz bu, ölkənin rəqabətəqabilliyi mövzunda mühakimələrin bir çoxunda «kadr arxası»nda qalır.

Rusiyanın başlıca səhvi

Məlumdur ki, dövlət səviyyəsində ilk növbədə sosio-mədəni səciyyəli məsələlər və solumun həyatının yalnız maddi əsasını deyil, onun mənəvi və mədəni-tarixi nüvəsini təşkil edən həyat təminatı sisteminin dəstəklənməsi məsələsi həll olunur. Hər bir xalqın, millətin, ölkənin, xüsusilə də öz milli təkrar istehsal bazasına malik olan ölkənin özünəməxsusluğu, nadirliyi məhz həmin nüvədədir.

⁴ İnkişaf etmiş ölkələrdə bu balans bazarların oliqopolistik quruluşu çərçivəsində, yəni çoxlu şirkətin rəqabət apardığı bazarlarda qismən gerçəkləşdirilir.

Bu gün həmin baza ilə, bir qayda olaraq, yalnız maddi (iqtisadi) potensialı eyniləşdirirlər, amma əslində o, daha geniş və dərinidir. Onun dərinliyi məhz nadir sosiomədəni kodla müəyyənləşir ki, bu da ölkə əhalisinin əsas hissəsinin təsərrüfat davranışının tipini formalaşdırır və ondan düzgün istifadə dövlətə təsərrüfat fəaliyyətindən ən çox səmərə əldə etməyə imkan verir. Buna görə də ölkənin rəqabətəqabilliyinin formalaşdırılması strategiyası ilk növbədə başlıca məsələni həll etməlidir, yəni ölkənin sosiomədəni nadirliyinin qorunub saxlanılmasını və onun dünya iqtisadiyyatında ölkənin rəqabət mövqelərinin möhkəmləndirilməsi məqsədilə ondan optimal istifadəni təmin etməlidir.

Təəssüf ki, Rusiya praktiki olaraq rəqabətəqabilliyin yalnız resurs (ərazi, faydalı qazıntılar və meşələr) amillərinə əsaslanır. Hətta əməliyyat amillərində də biz nəinki əsas rəqiblərimizdən, hətta bir neçə onillik bundan əvvəl ümumiyyətlə ciddi rəqib kimi tanınmayan ölkələrdən (Hindistan, Çin, Cənub Şərqi Asiya ölkələri) ciddi surətdə geridə qalırıq.

Təəssüf ki, bu gün ölkəmiz başqa, əks cəhətdən nadirlik nümunəsidir. Təxminən bir yarım onillik ərzində bizdə rəqabət üstünlüklərinin formalaşdırılması strategiyası hazırlanmayıb və «strateji boşluq» adlanan hal müşahidə olunub. Bu cür strategiyanın hazırlanması əvəzinə ölkənin təsərrüfat sisteminin tezliklə bazar relslərinə keçirilməsi məsələsi (strateji məsələ kimi) irəli sürülmüşdü. Amma nəhayət anlamaq çox vacibdir ki, ölkənin bazar təsərrüfatı modelinə keçidi yalnız əməliyyat səmərəsinin əldə olunması alətinin dəyişdirilməsidir və heç də inkişaf strategiyası deyildir. Əməliyyat səmərəsinin yüksəldilməsi məqsədləri də islahatlar ərzində əldə olunmamışdı və daha çox əksinə, islahatlar dövründə ölkə bugünkü gündə çoxlarına əvəzolunmaz görünən bir çox rəqabət üstünlüklərini itirib.

Qloballaşma və Rusiya

Rusiya üçün rəqabətəqabilliyin milli strategiyasının formalaşdırılması və reallaşdırılması məsələsi dünya iqtisadiyyatındakı qloballaşma proseslərinin artması ilə əlaqədar olaraq ciddi surətdə mürəkkəbləşir.

Rəqabətəqabillik nöqteyi-nəzərindən qloballaşmaya rəqiblərin davranışının milli sosiomədəni stereotiplərinin ləğv edilməsi yolu ilə rəqabət üstünlüklərinin qazanılması prosesi kimi baxmaq olar (həmin proses iqtisadi fəaliyyətin «transmilliləşmə»sinin yeni formalarına əsaslanır). Bunun üçün ən yeni informasiya və maliyyə texnologiyalarından, eləcə də beynəlxalq istehsal, siyasi-hüquqi və təşkilati-iqtisadi fəaliyyətin yeni formalarından istifadə olunur. Bu gün ABŞ başda olmaqla çoxmərkəzli qloballaşma layihəsinin fəal gerçəkləşdirilməsi rəqabət strategiyasının olduqca bariz nümunəsidir.

Ölkənin ən uzunmüddətli tarixi məsələni həll etməsi onun rəqabətəqabilliyinin əsas təməlidir. Hər bir ölkənin nadirliyi ona dünya tarixində onun milli layihəsinin xüsusiyyətlərini nəzərə alan öz inkişaf vektorunu verir. Bu baxımdan o, başqa heç bir ölkəyə bənzəmir və rəqabətəqabillik strategiyası mövqeyindən beynəlxalq rəqabət mübarizəsində uğur qazanmaq imkanına malik olur. Bu zaman öz milli layihəsinə sadıq qalmaq elə əvvəlcədən kiminsə yad quruculuq layihəsində hər hansı şəkildə iştirak etmək fikrinin özünü istisna edir.

Bu cür strateji xəttə hər ölkənin gücü çatmaz, amma Rusiya öz nadirliyini qoruyub saxlamaq istəyirsə başqa yol seçə bilməz – onun bütün tarixi bunu təsdiq edir. Ölkəmiz strateji təşəbbüsü rəqiblərin əlinə verərsə o, heç vaxt layiqli rəqabət mövqeyi tuta bilməyəcək. O, adambaşına düşən ÜDM-in istehsalı üzrə Portuqaliyaya onilliklərlə yetişib çatmağa məcbur olacaq və bu zaman onun əsas hissəsi əvvəlki kimi oliqarx qurumların və onların əhatəsindəkilərin cibində qalacaqdır.

Bu günün əsas məsələsi

Beləliklə, öz yuxarı hissəsilə malların yaxşı müşahidə olunan rəqabət xarakteristikaları şəklində səthin üzünə çıxan «rəqabətəqabillik piramidası»nın kökləri milli varlığın tarixi dərinliklərinə gedib çıxır ki, bu da rəqabətəqabillik anlayışına yeni nəzərlərlə baxmağa və müvafiq praktiki nəticələr çıxarmağa vadar edir.

Rusiyanın rəqabətəqabilliyinin yüksəldilməsi probleminə tarixi mövqelərdən (çox güman ki, başqa konstruktiv yanaşma burada mümkün deyil) yanaşdıqda biz aşkar edirik ki, ölkəmiz faktiki olaraq beynəlxalq rəqabət mübarizəsinin subyekti kimi özünün nadirliyini tam sürətdə əks etdirə bilən global strateji alternativin hazırlanması zərurəti qarşısında

durur. Bu cür alternativin konseptual əsası qlobal «polimərkəz» layihəsinin işlənilib hazırlanması ola bilər ki, burada da indiki ağır durumuna baxmayaraq, ölkəmiz layiqli yer tuta bilər.

Rusiya prezidentinin qarşıya qoyduğu bu yeni və son dərəcə mürəkkəb məsələ ölkənin dərin milli maraqlarına cavab verən və onun təsərrüfat fəaliyyətinin təşkilinin iqtisadi modelinə uyğun olan iqtisadi strategiyanın hazırlanmasını tələb edir. Belə strategiyanın gerçəkləşməsi ölkəmizi davamlı iqtisadi artım yoluna qaytarmalıdır və onu dünya iqtisadiyyatında layiqli yerlə təmin etməlidir.

Bu halda qeyd olunmalıdır ki, bu gün milli iqtisadiyyatın, yaxud onun ayrı-ayrı sahələrinin iqtisadi artımını (xətti artıma yaxın) sadəcə proqnozlaşdırmaq tamamilə yetərli deyildir. Gələcək inkişafı fəaliyyətdə olan və potensial rəqiblərlə qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı asılılıqların bütün kompleksində təhlil etmək zəruridir və bunun əsasında öz rəqabət strategiyasını qurmaq lazımdır. Bu ümumi məsələni dövlət, özəl şirkətlər və onların birlikləri, eləcə də ölkənin uğurlu inkişafında maraqlı olan ictimai və siyasi təşkilatlar birgə həll etməlidir.

Bülletenin redaksiya heyəti:

Redaktor: Firudin Musayev

Korrektor: İradə Eyvazova

Kompüter tərtibatçısı: Etibar Axundov